

JANUSZ ODZIEMKOWSKI¹

Wydział Nauk Historycznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

ORCID: 0000-0002-3515-0688

ORGANIZACJA I SŁUŻBA POLSKICH FORMACJI ETAPOWYCH W WOJNIE POLSKO-UKRAIŃSKIEJ XI 1918 – VII 1919 R.

**Organization and service of the Polish staged formations in the Polish-Ukrainian war,
November 1918 – July 1919**

Abstract

From the first days of the Polish-Ukrainian war of 1918/19, the Polish command began to form troops whose task was to protect the rear of the front area. Formed almost exclusively of volunteers, always overshadowed by line troops, in the first phase of the war, they played a key role in securing the facilities of Polish troops, protecting railway lines, including the most critical and important for the fate of the conflict railway connecting Lviv with Przemyśl, which was used to send supplies to the city besieged by the Ukrainians. In the spring and summer of 1919, during the decisive battles, they secured war trophies, manned captured towns, and helped organize the front lines.

Keywords: Polish-Ukrainian war, staging troops, volunteers, security, staging area

Streszczenie

Od pierwszych dni wojny polsko-ukraińskiej 1918/19 r. dowództwo polskie przystąpiło do formowania oddziałów, których zadaniem była osłona tyłów frontu. Formowane niemal wyłącznie z ochotników, pozostające zawsze w cieniu wojsk liniowych, odegrały w pierwszej fazie wojny kluczową rolę w zabezpieczeniu zaplecza oddziałów polskich, ubezpieczeniu linii kolejowych, wśród nich najbardziej newralgicznej i ważnej dla losów konfliktu kolei łączącej Lwów z Przemyślem, którą przesyłano zaopatrzenie do oblężonego przez Ukraińców miasta. Wiosną i latem 1919 r., podczas decydujących bojów zabezpieczały zdobycz wojenną, obsadzały zdobyte miejscowości, pomagały organizować zaplecze frontu.

Słowa kluczowe: wojna polsko-ukraińska, wojska etapowe, ochotnicy, bezpieczeństwo, okręg etapowy

¹ Prof. dr hab. Janusz Odziemkowski, pracownik Wydziału Nauk Historycznych, przewodniczący Rady Naukowej Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, autor szeregu opracowań m.in. na temat wojen Polski z Ukrainą i z Rosją sowiecką. E-mail: j_odziemkowski@op.pl.

Wojna polsko-ukraińska z l. 1918-1919 miała szczególny charakter i doczekała się już pokaźnej literatury². Główny przedmiot sporu, Galicję Wschodnią, zamieszkujący ją Polacy i Ukraińcy uważali za swoją ojczyznę. Obie strony konfliktu były zatem „u siebie”, dlatego też konflikt ten nazywany bywa „wojną domową”. Miało to określone implikacje dla walczących oddziałów, które w dwóch sąsiadujących miejscowościach mogły napotkać diametralnie odmienne przyjęcie: radość i rozpacz, entuzjazm i wrogość. Dla ówczesnego pokolenia Polaków Galicja była integralną częścią Rzeczypospolitej. Polacy kierowali wschodnio- i zachodnio-galicyską administracją, kolejnictwem, większością instytucji użyteczności publicznej, działały tutaj liczne polskie organizacje polityczne, społeczne i zawodowe. To rodziło w polskim społeczeństwie pewność, że cały kraj jest i pozostanie polski.

Ludność polska przeważała w dużych miastach Galicji Wschodniej (np. Lwów – 51% Polaków, Ukraińców (Rusinów) wg różnych szacunków 17-19,9%, Przemyśl – 46% Polaków i 23% Ukraińców, Sambor – 55% Polaków i 13% Ukraińców) oraz w powiatach brzozowskim, jarosławskim, lwowskim, przemyskim, sanockim, skałackim, tarnopolskim, trembowelskim. W powiatach Buczacz, Zbaraż, Sambor, Mościska, Cieszanów odsetek Ukraińców i Polaków był zbliżony, w pozostałych przeważała ludność ukraińska³. Na Wołyniu zdecydowaną większość stanowili Ukraińcy.

W latach 1918-1920 oddziały etapowe Wojska Polskiego pełniły służbę na tzw. obszarze wojennym, obejmującym tereny przyległe do linii frontu i podlegające Naczelnemu Dowództwu WP (dalej NDWP). Obszar wojenny dzielono na obszar operacyjny rozciągający się od linii frontu na 30 km w głąb kraju i położony za nim obszar etapowy. Głębokość obszaru etapowego określało NDWP, stosownie do potrzeb sił zbrojnych. Przez obszar ten bieżyły linie komunikacyjne, którymi docierało z kraju zaopatrzenie dla walczących wojsk. Tutaj rozmieszczano instytucje i służby bezpośredniego zaplecza frontu: szpitale, magazyny, warsztaty, ośrodki szkoleniowe itp. Żołnierze etapów nie walczyli na linii frontu. Ich rola polegała na ochronie węzłów i linii komunikacyjnych, ważnych obiektów wojskowych, magazynów, sieci telekomunikacyjnej, zwalczaniu partyzantki, band rabunkowych i innych czynnościach, które miały zapewnić bezpieczeństwo obszaru etapowego.

Artykuł oparto głównie na zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego (dalej CAW), w szczególności aktach dowództw etapów WP w Galicji i na Wołyniu, inspekcji etapowej Małopolski, relacjach żołnierzy etapów znajdujących się w kolekcji rękopisów. Dostarczyły one materiału źródłowego w większości niefunkcjonującego w obiegu naukowym.

W wojnie polsko-ukraińskiej ważną rolę odegrało kolejnictwo. Sieć kolejową Galicji tworzyło w 1908 roku 38 linii, których przebieg odpowiadał przede wszystkim lokalnym potrzebom gospodarczym i strategicznym podwójnej monarchii. Brakowało dogodnych połączeń z ziemiami zaboru rosyjskiego, co poważnie utrudniało polskiemu dowództwu

² Warto sięgnąć do pozycji wydanych w Polsce przed wrześniem 1939 r. oraz do wartościowych opracowań powstałych po 1989 roku. m.in.: R. Galuba, *Niech nas rozsądzi miecz i krew... Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918-1919*, Poznań 2004; W. Hupert, *Walki o Lwów (od 1 listopada 1918 do 1 maja 1919 roku)*, Warszawa 1933; tenże, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*, Lwów-Warszawa 1928; M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918-1919. Aspekty polityczne i wojskowe*, Warszawa 1977; tenże, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*, Warszawa 2000; Z. Konieczny, *Walki polsko-ukraińskie w Przemyślu i okolicy. Listopad-grudzień 1918*, Przemyśl 1993.

³ Z nowszych pozycji szerzej o składzie narodowościowym Galicji Wschodniej: M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*, Warszawa 2000; C. Partacz, *Razem czy przeciw sobie. Studia z przeszłości Polaków i Ukraińców (Rusinów i Haliczjan)*, Koszalin 2013.

transport wojsk i zaopatrzenia z Królestwa na front galicyjski. Kłopoty kolejnictwa polskiego pogłębiał niedostatek taboru zagrabionego przez okupantów oraz wyeksploatowanie stacji i linii kolejowych⁴.

Wojnę polsko-ukraińską zapoczątkował 1 listopada 1918 r. wybuch walk o Lwów, największe miasto Galicji, a zarazem prężny ośrodek polskiej kultury, sztuki, nauki. W ciągu kilku dni Ukraińcy opanowali całą niemal Galicję Wschodnią, zaskakując miejscową społeczność polską sprawnie przeprowadzoną akcją. Stanisław Wiszniewski, mieszkaniec Brzeżan, w okresie międzywojennym burmistrz miasta, pisał: „Nie byliśmy na to przygotowani, ani dość silni”⁵.

W pierwszych miesiącach konfliktu polsko-ukraińskiego bieg wojny zależał w dużej mierze od tego, czy Polacy zdołają utrzymać w swoich rękach Lwów. Obrona miasta wymagała stałego dowozu posiłków i zaopatrzenia z głębi kraju. Bazą zaopatrzenia dla Lwowa i miejscem koncentracji oddziałów idących z pomocą „miastu zawsze wiernemu Rzeczypospolitej” był Przemyśl ze swymi magazynami i węzłem kolejowym.

Pierwsze polskie formacje, pełniące zadania wojsk etapowych na pograniczu wschodniej i zachodniej Galicji, powstały dzięki aktywności zamieszkałych tam Polaków, którzy na próby ustanowienia administracji ukraińskiej na zachód od Sanu m.in. w Jarosławiu, Sanoku, Krośnie, Nowym Sączu, Jaśle, Krasiczynie, Birczy, zareagowali formowaniem oddziałów ochotniczych. Sparaliżowały one skutecznie działania Ukraińców, zapewniając równocześnie ochronę liniom komunikacyjnym i telegraficznym.

W listopadzie 1918 Polacy utworzyli okręg wojskowy w Przemyślu. Ochotników zaciąganych na podległym mu terenie wysyłano na szkolenie do Przemyśla lub formowano z nich kompanie powiatowe pełniące służbę na miejscu. Patrolowały teren, pilnowały magazynów, budynków użyteczności publicznej i odcinków linii kolejowych⁶. Wszędzie powstały polskie milicje i stráže obywatelskie pomagające w utrzymaniu bezpieczeństwa na zapleczu powstającego frontu wojny polsko-ukraińskiej. Nie miały jeszcze jednolitego kierownictwa i były kiepsko wyposażone⁷.

Ochotnicze oddziały formowano także na sąsiadującej z Galicją Lubelszczyźnie. Organem administracji wojskowej był tutaj Okręg Generalny Lublin (dalej OGen. Lublin). Jego południowo-wschodnia część była obszarem przyfrontowym dla wojsk polskich toczących walki z Ukraińcami pod Sokalem, Hrubieszowem, Uhrynowem i Warężem.

Gen. Jan Romer, wyznaczony w grudniu 1919 r. na dowódcę OGen. Lublin, pisał o ówczesnych siłach zbrojnych okręgu: „Oprócz pułków istniały jeszcze luźne formacje o sile kilkudziesięciu do 200 ludzi, rozrzucone po 20 kilku stacjach, już to jako załogi do utrzymania porządku, już to jako stráže magazynów, dalej liczne posterunki żandarmerii,

⁴ O polityce władz zaborczych w kwestii rozbudowy linii kolejowych szerzej A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003; Na temat strat w taborze i urządzeniach kolejowych J. Odziemkowski, *Polskie kolejnictwo wojskowe na froncie wschodnim 1918-1920*, Warszawa 2011, tam też literatura i źródła.

⁵ S. Wiszniewski, *Brzeżany i kresy południowo-wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie ukraińsko-polskiej 1918-1919*, Lwów 1935, s. 96.

⁶ Np. kompania powiatowa z Jarosławia wydzieliła 67 żołnierzy do zabezpieczenia stacji Surochów, Bobrówka, Nowa Grobla, Oleszyce, Lubaczów, Basznia, Horyniec. por. Pismo do Komendy Powiatowej w Jarosławiu (b. daty), CAW, DOE Lwów, I.331.10.27.

⁷ Intendentura Grupy bryg. Minkiewicza w Sanoku, raport z 14 XII 1918 r., CAW, Dowództwo WP na Galicję Wschodnią, I. 304.1.60; Raport por. Leona Gettera z podróży służbowej odbytej na skutek rozkazu Oddziału XI kwatremistrzostwa we Lwowie z 19 II 1919 r., tamże.

rozporządzającej nawet oddziałem kulomiotów, wreszcie straż ludowa, także z kulomiotami”⁸. Jak widać, wymienione wyżej formacje wykonywały zadania przedzielane wojskom etapowym.

Większość kompanii powiatowych, milicyjnych, straży ludowych w powiatach południowo-wschodniej Lubelszczyzny i w najdalej na wschód położonych powiatach Galicji Zachodniej, była stopniowo wcielana do regularnych oddziałów Wojska Polskiego. Niektóre weszły w skład powstających na przełomie 1918/1919 roku wojsk etapowych. I tak utworzoną 13 listopada 1918 r. w Łańcucie 1 kompanię batalionu piechoty powiatu łańcuckiego 7 stycznia przemianowano na kompanię powiatową. 13 kwietnia dwa plutony kompanii wysłano do Przemyśla jako kompanię Ubezpieczenia Linii Kolejowych (dalej ULK), jeden pluton pozostał w Łańcucie. W maju pluton przeniesiono do Stryja, gdzie połączył się z plutonem etapowym sformowanym z ochotników z Niska, tworząc kompanię etapową nr 45⁹. Kompania powiatowa sformowana w listopadzie w Dębicy, po wcieleniu do jej szeregów 40 żołnierzy przybyłych 11 stycznia 1919 r. ze Lwowa i wzmocnieniu dwoma ciężkimi karabinami maszynowymi (ckm), została przekształcona w kompanię etapową. Obsadziła Szczerzec i Mikołajów¹⁰. Podobnych przykładów można podać znacznie więcej¹¹.

We Lwowie, po wyparciu oddziałów ukraińskich, sformowano batalion wartowniczy dla zapewnienia ochrony obiektów ważnych dla wojska i funkcjonowania miasta. Kierowano do niego głównie ochotników niezdatnych do służby liniowej. 1 grudnia 1918 r. przy ul. Karola Ludwika rozpoczęło pracę Dowództwo Etapu Wojska Polskiego we Lwowie. Składało się z sześciu referatów: ewidencyjnego, transportów polowych, broni i amunicji, zabezpieczenia majątku i obiektów wojskowych i cywilnych, ubezpieczenia linii kolejowej Lwów-Przemyśl, pomocy w aprowizacji miasta. Aby pomóc głodującej ludności cywilnej uruchomiono 1 stycznia 1919 r. trzy kuchnie polowe wydające gorące posiłki¹².

9 grudnia batalion wartowniczy został przemianowany na I batalion etapowy i oddany pod rozkazy Dowództwa Etapu WP. W końcu grudnia liczył 14 oficerów, 420 podoficerów i szeregowców. Dostarczał eskort dla jeńców ukraińskich przewożonych do Krakowa, ochraniał transporty kolejowe z materiałami wojennym i aprowizacją dla Lwowa, wystawiał warty przy Odwachu Głównym, Arsenalu, magazynie amunicji na Wysokim Zamku, Magazynie nr X za rogatką Janowską, wodociągach na Pohulance, koszarach kawalerii na Łyczakowie, konsumie wojskowym „Eska”.

I batalion etapowy zapewnił kadry dla II i III batalionów etapowych, formowanych od grudnia 1918 r. Prace organizacyjne szybciej postępowały w II batalionie, który 1 I 1919 r.

⁸ J.E. Romer, *Pamiętniki*, Bellona 2011, s. 180.

⁹ Roman Tundej, Historia kompanii etapowej I/IV, CAW, kolekcja rękopisów, I.400.3207.

¹⁰ Dowództwo Etapu WP we Lwowie. Rozkaz operacyjny nr 1, Lwów 10 I 1919 r., CAW, DOE Lwów, I.331.10.3.

¹¹ Np. kompanię ochotniczą zorganizowaną we wrześniu 1918 r. w Sanoku wcielono do III batalionu etapowego we Lwowie, a w czerwcu 1919 r. przekształcono w 25 kompanię ULK. Kompania powiatowa sformowana w Sądownej Wiszni, która wspierała wojsko broniące miasta przed atakami ukraińskimi, w maju 1919 r. została przekształcona w 30 kompanię etapową. Kolejną kompanię etapową utworzono, łącząc oddział ochotniczy zorganizowany w Chyrowie ze strażą obywatelską z Dobromila, por. Kompania etapowa 2/I. Karta Służbowa, CAW, DOE Podole, I.331.15.1; III batalion etapowy lubelski, CAW, tamże, I.331.15.3; Meldunek dowództwa III batalionu etapowego do DOE Lwów 12 X 1919, tamże; Czerniawski Bronisław, Historia II łódzkiego baonu etapowego od początku powstania, CAW kolekcja rękopisów, I.400.965.6; Historia kompanii etapowej w Chyrowie, tamże, I.400.3206.

¹² Raport czynności Dowództwa Etapu we Lwowie za czas od 1 grudnia do 1 stycznia 1919 r., tamże.

liczył 7 oficerów, 347 żołnierzy i wystawiał m.in. służbę ubezpieczenia linii kolejowej Lwów-Przemyśl.

14 stycznia 1919 r. Dowództwo Etapu WP we Lwowie przekształciło I batalion etapowy w batalion etapowy uzupełniający dla kompanii, które ubezpieczały kolej Lwów-Gródek Jagielloński. Batalion nadal wydzieliał eskorty dla transportów jeńców wojennych, zapewniał asystencję dla pociągów aprowizacyjnych, a od 18 lutego był obciążony obowiązkiem wystawiania warty przy składach węgla na Dworcu Głównym we Lwowie.

W styczniu i lutym 1919 r. uruchomiono regularne patrole sanitarne na linii Lwów-Medyka oraz ogrzewaną poczekalnię dla rannych i chorych żołnierzy na Dworcu Głównym we Lwowie. Od 21 grudnia 1918 r. na dworcu wydawano kawę i obiady dla wojska¹³.

Dowództwo WP na Galicję Wschodnią rozkazem nr 16 z 6 XII 1918 r. powołało do życia dowództwo ubezpieczenia linii kolejowej Lwów-Przemyśl. Do jego dyspozycji formacje etapowe oddały 309 żołnierzy wyposażonych w 5 ckm. Najsilniejszą osłonę otrzymał ważny most na Wereszycy, którego broniło 105 żołnierzy. Na innych odcinkach gęstość obsady nie przekraczała dwóch żołnierzy na kilometr toru. Jeszcze w grudniu do służby na linii Lwów-Przemyśl skierowano trzy nowo sformowane kompanie – łącznie 403 żołnierzy. Pozwoliło to na obsadzenie załogami dziewięciu stacji kolejowych: Zimna Woda, Mszana, Gródek Jagielloński, Kamieniobród, Rodatycze i Sądowa Wisznia, Mościska, Chorośnica, Medyka¹⁴.

Stacje przygotowano do obrony okrężnej, odcinki między nimi dozorowały patrole. Załogi mogły odpierać wypadki mniejszych oddziałów ukraińskich, groziło im jednak rozbitcie w przypadku zdecydowanych działań nieprzyjaciela. Brak sił starano się zastąpić ruchliwością i dobrą łącznością. Wsparcie ogniowe i dowóz odwodów zapewniały załogom pociągi pancerne, wykorzystywane także do ewakuacji rannych i transportu zaopatrzenia¹⁵. Łączność oparto na kolejowej sieci połączeń telefonicznych i telegraficznych. Dowódcy stacji codziennie składali meldunki o położeniu, a w razie zagrożenia atakiem większych sił nieprzyjaciela mogli wezwać pomoc.

Do końca stycznia 1919 r. kompanie obsadzające kolej Lwów-Przemyśl stoczyły samodzielnie lub wspólnie z wojskami frontowymi ponad 40 walk z Ukraińcami, nie licząc starć patroli i ostrzeliwania stacji przez ukraińską artylerię. Między innymi pięciokrotnie atakowana była stacja Zimna Woda, czterokrotnie Sądowa Wisznia, trzykrotnie Mszana. 27 stycznia udaremniono próbę wysadzenia mostu na Wereszycy¹⁶.

Obciążenie ochroną linii kolejowych spowodowało kłopoty kadrowe formacji etapowych we Lwowie. Część posterunków na dworcach lwowskich musiała obsadzić policja. W marcu na 36 stałych posterunkach służbę pełniło jednorazowo 188 ludzi, z których stu wystawiały

¹³ Organizacja i zadania baonów etap. we Lwowie XI 1918 – I 1919 na podstawie: Raport czynności I Baonu etapowego, Lwów I I 1919 r., tamże; Raport organizacji i ewidencji Dowództwa Etapu WP we Lwowie za czas od I XII 1918 r. do I I 1919 r., tamże; Raport z czynności stacji posiłkowej na Dworcu Głównym za grudzień 1918 r., tamże; Raport czynności baonu etap. uzupełniającego w ciągu stycznia 1919 r., CAW, DOE Lwów, I.331.10.3; Raport z czynności baonu etap. uzupełniającego we Lwowie z 28 II 1919 r., tamże.

¹⁴ Dowództwo Etapu we Lwowie. Raport czynności i ubezpieczeń linii kolejowej Lwów-Przemyśl za czas od I XII 1918 do I 1919 r., CAW, DOE Lwów, I.331.10.3.

¹⁵ Miało to miejsce na liniach Lwów-Przemyśl i Rawa Ruska-Belz. O roli pociągów pancernych pisze J. Romer, op. cit., s. 223.

¹⁶ P. Komunikaty Oddziału III NDWP, w: *O Niepodległą i granice*, oprac. Marek Jabłonowski, Adam Koseski), Warszawa-Pułtusk 1999, t. 1.

kompanie etapowe, 88 – policja¹⁷. Pomagała też straż obywatelska Lwowa, która wystawiała własne warty. 28 lutego 1919 r. formacje podległe Dowództwu Etapu WP we Lwowie liczyły w stanie wyżywienia 1124 żołnierzy, a 10 marca 1275 żołnierzy¹⁸.

W związku z ciężką sytuacją ludności obleganego przez Ukraińców miasta, pomoc ubogim i głodującym stała się na przełomie 1918/19 r. główną, obok zabezpieczania dworców i linii kolejowych, troską Dowództwa Etapu. W styczniu 1919 r. wydano m.in. ponad 37 tys. gorących obiadów, zaopatrywano w żywność ochronkę dla dzieci po poległych obrońcach Lwowa¹⁹.

Ponieważ pierwszeństwo w zaopatrywaniu miał front, nie zdołano poprawić wyposażenia oddziałów etapowych. Brakowało bielizny, kozuchów (przydzielano je tylko idącym na wartę), umundurowanie często trzeba było uzupełniać garderobą „cywilną”.

W marcu 1919 r., po wydzieleniu okręgu etapowego Sanok, na zapleczu frontu polsko-ukraińskiego w Galicji funkcjonowały trzy okręgi etapowe: Sanok, Przemyśl, Lwów. Ordre de Bataille Dowództwa WP na Galicję Wschodnią z 15 marca 1919 r. podaje, że Dowództwo Okręgu Etapowego (dalej DOE) Lwów (d-ca kpt. Bronisław Gebert) podlegały: 1 batalion etap. uzupełniający, 1 batalion etap. wartowniczy, kompania rzemieślnicza we Lwowie, dowództwo ubezpieczeń linii kolejowych, dowództwa 9 dworców kolejowych, stacja posiłkowa na Dworcu Głównym we Lwowie, cztery kompanie etapowe obsadzające Mszanę, Zimną Wodę i Gródek Jagielloński. DOE Lwów miało pod swoją komendą 1124 żołnierzy²⁰.

Dowództwu Etapu Przemyśl (ppłk Jan Słupski) podlegały: powiatowe dowództwa etapowe w Jarosławiu, Przeworsku, Łańcucie, Lubaczowie, Nisku, Rawie Ruskiej, Mościskach, stacja etapowa w Sądowej Wiszni, dowództwa dworców w Mościskach, Przemyślu, Jarosławiu, Przeworsku, Łańcucie, Sądowej Wiszni – łącznie 1932 żołnierzy i 1573 żandarmów. Ponadto w Przemyślu stał batalion garnizonowy etapowy – 375 żołnierzy.

Dowództwo Etapu Sanok (ppłk Władysław Glazor) miało pod swoją komendą 3011 żołnierzy. Służyli oni w powiatach Brzozów, Lisko, Dobromil, w stacji etapowej w Ustrzykach i strzegących dworców w Chyrowie, Starzawie, Krościenku, Ustrzykach, Olszanicy, Komańczy, Łukanicy, Łupkowie, Milczach, Mokre, Rymanowie, Sanoku, Szczawnie, Zarszynie, Zagórze.

Funkcjonowanie etapów polskich na pograniczu Galicji Zachodniej i Wschodniej ilustruje raport por. Stanisława Wierzbiańskiego z podróży informacyjnej przeprowadzonej pod koniec lutego 1919 r, która objęła Sanok, Brzozów, Lisko, Dobromil, Ustrzyki, Zagórze, Dynów, Krościanek²¹. Por. Wierzbiański informował, że dowództwa etapowe otrzymują rozkazy od DOGen. Kraków, Kwatermistrzostwa Dowództwa WP na Galicję Wschodnią i dowództwa

¹⁷ Dowództwo Etapu WP we Lwowie. Zestawienie wart i posterunków na dworcu głównym, towarowym i ogrzewalni, CAW, Dowództwo Wojska Polskiego na Galicję Wschodnią, I.304.1.56.

¹⁸ Por. Raport stanu osobowego Dowództwa Etapu W.P. z 10 marca 1919 r., tamże.

¹⁹ Dowództwo Etapu WP we Lwowie. Raport czynności za czas od 1 do 31 I 1919 r., tamże; Kwatermistrzostwo Dowództwa WP na Galicję Wsch. Dodatek do rozkazu oficerskiego nr 18, Przemyśl 13 IV 1919 r., CAW, DOE Podole, I.331.15.1.

²⁰ Ordre de bataille. Organizacja i stan kwatermistrzostwa Dowództwa WP na Galicję Wschodnią, Dowództwo WP na Galicję Wschodnią, I.304.1.46; Wykazy ewidencyjne Dowództw Etapów Sanok, Przemyśl i Lwów, tamże; Wykaz stanu załóg okręgu przemyskiego z końca lutego 1919 r., tamże.

²¹ Raport por. Stanisława Wierzbiańskiego z podróży służbowej informacyjnej odbytej na rozkaz Oddz. III Kwatermistrzostwa we Lwowie z 19 lutego 1919 r. w dniach od 22 do 28 lutego 1919 r., CAW, DOE Tarnopol, I.331.20.4.

w Przemysłu. Dowództwa dworców popadały w konflikty z władzami kolejowymi, których polecenia, dyktowane przepisami obowiązującymi na kolei, często stały w sprzeczności z rozkazami wydawanymi przez organa wojskowe. Np. stacja Sanok pod względem zależności służbowej w kolejnictwie podlegała Dyrekcji Kolejowej Krakowskiej, która zezwalała na prowadzenie wolnego handlu. Pod względem wojskowym stacja należała jednak do Dowództwa „Wschód”, które w ramach zwalczania paskarstwa nałożyło na sprzedawców obowiązek informowania dowództw wojskowych o ilości i cenach sprzedanych towarów. Krzyżowanie się na jednym terenie odmiennych przepisów wywoływało zamieszanie i spory. Niemal wszystkie ujęte w raporcie kompanie powiatowe i etapowe meldowały brak umundurowania, bielizny, łóżek, koców, sienników, nafty, opału, a z produktów żywnościowych – cukru.

W oddziałach etapowych przeważali żołnierze słabo wyszkoleni i szkolący się dopiero rekruci, a ich liczba była daleko niewystarczająca w stosunku do rozległości nadzorowanego terenu i zagrożenia wystąpieniami Ukraińców. Skuteczność wojsk etapowych, liczących ok. 8 tys., ograniczała także niewielka ilość broni maszynowej i spory kompetencyjne kreowane przez nie do końca przejrzysty system podległości.

Kompanie pełniące służbę w terenie miały na ogół luźne kontakty z dowództwami batalionów, w skład których wchodziły. Np. batalion etapowy por. Ostrowskiego został sformowany w styczniu 1919 r. z kompanii por. Dremmera, obsadzającej dworce Lwów-Podzamcze, Dworzec Główny, Lwów-Kleparów; kompanii ppor. Mieleckiego stojącej plutonami w Szczerzcu i Mikołajowie; kompanii por. Pijanowskiego w Konarzach; kompanii etapowych w Zimnej Wodzie i w Mszanie. Przy takim rozproszeniu kompanii w terenie, nie mogło być mowy o normalnym toku dowodzenia batalionem²².

Pod względem dyspozycyjnym bataliony etapowe zależały od komendanta stacji etapowej bądź Dowództwa Powiatu Etapowego (DPE) do którego zostały przedzielone, a następnie od dowódcy Okręgu Etapowego, który kompaniami dysponował, uzupełniał ich stany i przydzielał kadrę oficerską. Sztab Generalny (SGen.) rozkazem nr 97 z 8 marca 1919 r. nakazał zorganizowanie na obszarze wojennym w Galicji, poza strukturami już istniejącymi, czterech DOE: w Zamościu, Chełmie, Brześciu Litewskim i Białymstoku. Dowództwom OE podlegały dowództwa powiatów etapowych, które pod względem granic odpowiadały istniejącym powiatom administracyjnym. W ważniejszych miejscowościach organizowano stacje etapowe pokrywające się terytorialnie ze starostwami. Dowódcom stacji przyznano szerokie uprawnienia w zakresie m.in. administracji, wkraczające w kompetencje zarządu cywilnego obszaru wojennego. W Galicji spoczywał on w ręku Generalnego Delegata Rządu, którego organami terenowymi byli komisarze okręgowi i powiatowi²³.

Etat DOE obejmował 175 osób: dowódcę okręgu w stopniu generała, dwóch oficerów SGen., 43 oficerów, urzędnika wojskowego, 51 podoficerów, 76 szeregowych, 6 szoferów, kompanię sztabową (1 oficer, 76 podoficerów i szeregowych). Wysoki stopień dowódcy OE miał podnosić prestiż dowództw etapowych w kontaktach z administracją, dowództwami wielkich jednostek, armii i frontów.

²² Rozkaz organizacyjny nr 1, Lwów 10. Stycznia 1919 r., CAW, tamże; Rozkaz organizacyjny nr 1, Lwów 10. stycznia 1919 r., CAW, DOE Lwów, I.331.10.3.

²³ Schemat administracji kresów wschodnich oraz Instrukcja dla komisarzy okręgowych zostały zatwierdzone rozkazem NDWP Sztab Gen. Nr 1115 IV z 22 lutego 1919 r.; por. także Stanisław Skwara, Oddziały etapowe w służbie etapowej i frontowej 1919-1920, referat, CAW, Kol. rękopisów, I.400.965.45.

Siłą zbrojną DOE były bataliony etapowe, formowane na wzór batalionów piechoty. O ile jednak batalion piechoty tworzyły trzy kompanie strzeleckie i kompania ckm, większość batalionów etapowych składała się z 4-8 kompanii o różnej liczebności. Były to kompanie formowane z ochotników z jednego miasta lub kilku sąsiadujących wiosek, zachowujące swoje lokalne nazwy. Dopiero reorganizacja wojsk etapowych latem 1919 r. zunifikowała bataliony i uzupełniła rekrutami pochodzącymi z innych obszarów, osłabiając charakterystyczną dla wielu pododdziałów więź lokalną²⁴.

W etacie batalionów etapowych nie przewidziano kompanii ckm. Ponieważ jednak broń maszynowa okazała się użyteczna podczas zwalczania band rabunkowych i partyzantki ukraińskiej, latem 1919 r. niektóre bataliony etapowe otrzymały plutony ckm. Do szkolenia etapów przydzielano jednego instruktora na 50-60 żołnierzy (w pułkach piechoty instruktor przypadał na 20-30 szkolonych).

W kwietniu 1919 r., w związku z przygotowaniami do polskiej ofensywy w Galicji i na Wołyniu, obszar etapowy wypełniły nowe oddziały wojska i ich zaplecze logistyczne²⁵. 13 kwietnia gen. Eugeniusz Grandowski, kwatermistrz Dowództwa „Wschód” przydzielił dodatkowo 79 oficerów wojskom etapowym w okręgach Przemyśl, Sanok i Lwów²⁶. Funkcje dowódców powiatów etapowych pełnili oficerowie w stopniach poruczników i kapitanów, rzadziej majorów.

Linie kolejowe obsługujące wojska na froncie w Galicji podzielono na 41 odcinków i wyznaczono 21 oficerów ubezpieczenia, przeważnie w stopniu podporucznika, odpowiadających za ich bezpieczeństwo²⁷. Etapy ubezpieczyły swoimi siłami dziesięć odcinków o łącznej długości 518 km²⁸.

Kwatermistrzostwo NDWP na Galicję Wschodnią rozesłało *Przepis dla komendantów powiatów* w którym tak ujmowano rolę komendanta: „sprawuje on nie tylko czynności czysto wojskowe, ale jest zarazem łącznikiem między władzami wojskowymi i cywilnymi. Działalność jego winna być zawsze kierowana z jak największym taktem, zwłaszcza w stosunku do władz i ludności cywilnej. Czynność komendanta powiatu w przeważnej części winna być samoistna i pełna inicjatywy, bez wyczekiwania na rozkazy z góry w każdym poszczególnym wypadku”²⁹.

Na terenach zajmowanych podczas ofensywy zamierzano utworzyć przy każdej siedzibie starostwa powiatową komendę wojskową. Komenda miała formować oddziały z ochotników posiadających wyszkolenie wojskowe i używać ich „do utrzymywania porządku, bezpieczeństwa – w ogóle do służby etapowej”³⁰.

²⁴ Instrukcja dla stacji etapowych na terenie Dowództwa W.P. na Galicję Wschodnią, CAW, DOE Lwów, I.331.10.2; szerzej na temat zadań i struktury DOE J. Odziemkowski, *Polskie formacje etapowe w Galicji Wschodniej, na Wołyniu i Ukrainie w l. 1918-1920*, Warszawa 2019, s. 14-18.

²⁵ Szerzej o tym por. W. Hupert, *Zajęcie Małopolski...*, op. cit., s. 52-54.

²⁶ Zestawiono na podstawie Dodatku do rozkazu oficerskiego nr 18, Przemyśl 13 kwietnia 1919 r., Organizacja Etapu, CAW, DOE Podole, I.331.15.1.

²⁷ Ubezpieczenia linii kolejowych w Galicji środkowej i wschodniej. Podział linii kolejowych na odcinki, 28 IV 1919 r., CAW, DOE Małopolskiego Tarnopol i Płoskirów, I.331.21.2.

²⁸ Zestawienie linii kolejowych podległych DOE, CAW, Dowództwo WP na Galicję Wschodnią, I.304.1.57.

²⁹ NDWP na Galicję Wschodnią. Kwatermistrzostwo, Oddział I, Przepis dla komendantów powiatów, CAW, DOE Tarnopol, I.331.20.1.

³⁰ Tamże, Oddział I, Przypomnienie zasad z Dodatku do instrukcji służbowej, z grudnia 1918 r., b. daty dziennej.

Ofensywa polska w Galicji Wschodniej i na Wołyniu ruszyła 14 maja 1919 r. i początkowo odnosiła duże sukcesy. 7 czerwca czołówki wojsk polskich dotarły do Podwołoczysk nad Zbruczem. 16 maja zajęto Sarny nad rzeką Słucz – ważny wówczas węzeł kolejowy. Lekceważenie pobitego, jak sądzono, przeciwnika doprowadziło do smutnych następstw. Podczas pościgu oddziały rozprasały się na rozległym terenie, traciły łączność, zaniedbywano środki ostrożności. Co więcej w trzeciej dekadzie maja, pod naciskiem Ententy i w obliczu groźby wojny z Niemcami, NDWP rozpoczęło wycofywanie z frontu dywizji „błękitnej armii”, osłabiając siły polskie w Galicji³¹.

W tych warunkach kontrofensywa ukraińska, rozpoczęta 8 czerwca, całkowicie zaskoczyła Polaków i w ciągu dwóch tygodni dotarła do rejonu Brodów, Złoczowa, Przemyślan. Równocześnie na Wołyniu, w miejsce oddziałów ukraińskich, przed frontem polskim pojawiły się formacje Armii Czerwonej.

Po ściągnięciu odwodów 28 czerwca wojska polskie w Galicji rozerwały ukraiński front i do 17 lipca dotarły do dawnej granicy austriacko-rosyjskiej na Zbruczu. Front Wołyński pod komendą gen. Antoniego Listowskiego odrzucił Armię Czerwoną poza ważną strategicznie linię kolejowa Równe-Sarny-Łuniniec.

Częste zmiany położenia na froncie zakłóciły pracę nad rozbudową polskich etapów. Kiedy majowa ofensywa czyniła szybkie postępy, NDWP nakazało 31 maja przesunięcie obszaru wojennego na wschód. W Kowlu utworzono nowy Okręg Etapowy³². Rozpoczęto wysyłanie formacji etapowych na zdobyte tereny w Galicji i Wołynia. DOE Kowel otrzymało bataliony etapowe I lubelski i I łódzki, każdy w składzie czterech kompanii. Batalion łódzki zabezpieczył wskazane przez dowództwo dworce, mosty i linie kolejowe oraz dostarczył załóg dla pięciu stacji etapowych. Batalion lubelski odszedł do DPE Włodzimierz Wołyński³³. W lipcu z Lublina wysłano do dyspozycji DOE Lwów II lubelski batalion etap. w składzie dwóch kompanii (388 żołnierzy), a dla DOE Kowel II łódzki batalion etapowy kpt. Emila Siemensa (3 oficerów, 2 podchorążych, 40 podoficerów i 800 szeregowych), który został przeznaczony do służby garnizonowej³⁴.

Podczas polskiej ofensywy w Galicji organizowano nowe kompanie etapowe. Rozkazem nr 139 z 19 maja została sformowana 5 kompania ULK. Obsadziła stację etapową w Lubieniu. Następnie pilnowała składów zdobyczy wojennej w Brodach i ubezpieczała kolej Krasne-Brody³⁵. 21 maja utworzono we Lwowie 6 kompanię etapową, którą wysłano do Żółkwi. Kompania przyjechała do miasta „w butach przywiązanych sznurkami, podszwach podartych”³⁶. Tutaj przyjęto stu ochotników, wśród nich kilku rzemieślników. Przy ich pomocy uruchomiono warsztaty krawiecki i szewski, które uzupełniły wiele braków w wyposażeniu żołnierzy. Również w maju powstała w Jarosławiu 23 kompania etapowa. Uzupelniona ochotnikami z terenów zajmowanych przez wojska polskie, obsadziła Delatyn³⁷.

³¹ Niemieckie zagrożenie spowodowało m.in. wstrzymanie polskiej ofensywy na ziemiach litewsko-białoruskich przeciwko Armii Czerwonej. Groźba inwazji niemieckiej zniknęła dopiero w trzeciej dekadzie czerwca.

³² W. Hupert, *Zajęcie Małopolski...*, op. cit., s. 79.

³³ DOE Kowel. Rozkaz nr 1 dnia 14 czerwca 1919, CAW, DOE Lwów, I.331.10.27; Pismo PDE w Łucku do DOE Kowel z 5 lipca 1919 r., CAW, Dowództwo Etapów WP na Ukrainie, I.330.1.5.

³⁴ Historia II baonu etapowego łódzkiego, CAW, Kolekcje rękopisów, I.400.3204.

³⁵ I batalion etapowy, karta służbowa 8 X 1919, CAW, DOE Podole, I.331.15.1.

³⁶ Kompania etapowa I/II do dowództwa II baonu etapowego w Brzeżanach, tamże.

³⁷ Tamże.

Na terenach opuszczanych przez Ukraińców, zwłaszcza w większych miastach, gdzie działały rozmaite organizacje polskie, do formacji etapowych zgłaszała się duża liczba ochotników. Niejednokrotnie ludność polska sama formowała ochotnicze oddziały dowodzone przez miejscowych weteranów Wielkiej Wojny³⁸.

24 maja w zdobytych Brodach powstały dwie kompanie strzelców brodzkich, które walczyły na froncie podczas ukraińskiej kontrofensywy, a następnie zostały przemianowane na kompanie etapowe nr 40 i nr 41³⁹. W Stryju por. Witold Kozak sformował z miejscowych ochotników kompanię etapową, która ubezpieczyła kolej Stryj-Ławoczne jako 51 kompania ULK⁴⁰. 27 maja w zajętych przez wojska polskie Złoczowie rozpoczęto formowanie ochotniczego pułku złoczowskiego. Prace organizacyjne przerwała kontrofensywa ukraińska. Ostatecznie 13 sierpnia z ochotników złoczowskich utworzono 35 i 36 kompanie etapowe⁴¹. W Tarnopolu Polacy w ciągu tygodnia sformowali batalion (1000 ochotników). Podczas ukraińskiej kontrofensywy ewakuowano go do Lwowa, gdzie 20 czerwca rozkazem DOE Lwów z 20 czerwca został przemianowany na III kielecki batalion etapowy⁴².

W czerwcu i lipcu z żołnierzy I batalionu uzupełniającego we Lwowie sformowano 17 kompanię etapową, kierując ją do Przemyślan oraz 60 kompanię etapową, która obsadziła Zbaraż. DOGen. Lwów utworzyło także kilka kompanii lotnych, którym powierzono m.in. zadanie poszukiwania broni i amunicji porzuconej przez wojska ukraińskie⁴³.

W zdobytym Stanisławowie, ważnym ośrodku logistycznym i komunikacyjnym dla wojsk operujących w południowo-wschodniej części Galicji, zorganizowano dowództwo powiatu etapowego i podległe mu stacje w Bohorodczanach, Tłumaczu, Tyśmienicy. Nie uniknięto chaosu i sporów kompetencyjnych z dowództwem dywizji gen. Żeligowskiego, które, ignorując nominację wystawioną przez DPE, skierowało własnego oficera na dowódcę stacji etapowej w Tłumaczu. W mieście powstały *de facto* dwie komendy etapowe zależne od różnych ośrodków i rywalizujące ze sobą. Dopiero w lipcu spór udało się zażegnać⁴⁴.

Ostatnie miesiące wojny polsko-ukraińskiej były dla wojsk etapowych czasem dużego wysiłku organizacyjnego i częstych dyslokacji. Sformowano kilkanaście nowych kompanii, a szereg istniejących uzupełniono ochotnikami licznie napływającymi z obszarów zajmowanych przez wojska polskie. Niektóre kompanie wzięły udział w walkach na froncie. Wzmianki w raportach są mało precyzyjne, nie podają przebiegu działań ani strat. Prawdopodobnie były to potyczki staczone na mniej ekspanowanych odcinkach frontu.

³⁸ Tak było np. w Brzeżanach, por. S. Wiśniewski, *Brzeżany...*, op. cit., s. 183.

³⁹ Kompania etapowa 3/I. Karta służbowa, CAW, DOE Podole, I.331.15.1.

⁴⁰ Historia 4/IV kompanii etapowej. Relacja por. Witolda Kozaka, CAW, Kolekcje rękopisów, I.400.3209.

⁴¹ Historia III lubelskiego baonu etapowego, tamże, I.400.965.40; Losy baonu złoczowskiego także na podstawie sprawozdania kompanii etapowej 1/I, CAW, DOE Podole, I.331.15.1.

⁴² Zarys historii III kieleckiego baonu etapowego, tamże, I.400.965.12; Raport sytuacyjny, stacja etapowa Trembowla 8 sierpnia 1919, CAW, DOE Lwów, I.331.10.27; III baon etapowy do DOE Lwów 12 X 1919, CAW, DOE Podole, I.331.15.1.

⁴³ V lwowski baon etapowy. Sprawozdanie kpt. Eugeniusza Ślepeckiego, CAW, Kolekcja rękopisów, I.400.965.48.

⁴⁴ Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji PDE w Stanisławowie w myśl rozkazu Kwatermistrzostwa Oddział III z 29 VI 1919, CAW, DOE Lwów, I.331.10.9.

Stale sygnalizowano duże braki w wyposażeniu oddziałów etapowych. Z pomocą pospieszyła ludność wyposażająca „swoich” żołnierzy; łagodziło to niedostatki, ale nie mogło jednak zastąpić regularnych dostaw ekwipunku⁴⁵.

Jednym z nowych zadań „etapów” w Galicji i na Wołyniu latem 1919 r. było przejmowanie zdobyczy wojennej. Otrzymano rozkaz zabezpieczenia i zinwentaryzowania całego materiału zdobytego bądź porzuconego przez cofających się Ukraińców. W raportach sytuacyjnych dodano punkt „zdobycz wojenna”, w którym należało podać dokładną ilość i jakość przejętego sprzętu, wyposażenia i wszelkiego rodzaju zapasów⁴⁶.

Kilka stacji kolejowych wojska etapowe obsadziły posterunkami tylko dlatego, że znajdowały się tam duże ilości zdobyczy. Tak było np. w Radziwiłowie, gdzie od 9 sierpnia do 2 września funkcjonował węzeł etapowy obsadzony przez 70 żołnierzy pod dowództwem por. Adamskiego⁴⁷.

Część oddziałów etapowych znacząco uzupełniła swoje wyposażenie właśnie dzięki zdobyczy przejętej w ostatniej fazie wojny. Np. w wykazach z lipca, sierpnia i września znikają figurujące na stanie wielu kompanii nieporęczne, trudne w transporcie kotły do warzenia strawy, zastępowane przez zdobyczne kuchnie polowe.

Sprawą rzadko poruszaną w historiografii są rabunki dokonywane przez oddziały polskie podczas wojny z Ukraińcami. Niekiedy były prawdziwą plagą dla miejscowej ludności, zarówno ukraińskiej jak i polskiej. Niechlubną kartę zapisały tutaj niektóre oddziały etapowe. Jerzy Konrad Maciejewski, podoficer 19 pp., tak opisał postawę żołnierzy etapów w Brzeżanach wobec przybyłych do miasta ukraińskich jeńców: „oddziały etapowe, a szczególnie żandarmeria, rzuciły się na jeńców niczym stado kruków. Zamknięto ich w koszarach, obstawiono wyjścia i rozpoczął się rabunek, zdzierali wszystko, nawet lepszą bieliznę, w zamian obdarzając najgorszymi łachami. Wszystkie zarekwirowane przedmioty i garderoba zapewne stanowiły osobistą zdobycz rabujących”⁴⁸.

Odrębną kwestią było dokonywanie przez żołnierzy rekwizycji bez stosownego upoważnienia. Za „zarekwirowaną” żywność i przedmioty pozostawiano obrabowanym kwity nieprzedstawiające żadnej wartości. Szczególną pomysłowość wykazali się żołnierze DOE Kowel, którzy dokonywali rekwizycji w mieszkaniach oficerów sztabu DOE, wydając poszkodowanym bezwartościowe kwity i podpisane „z rozkazu adiutanta”⁴⁹.

Oceniając działalność wojsk etapowych na zapleczu frontu polsko-ukraińskiego, należy zwrócić uwagę na kilka kwestii. Dowództwo polskie, świadome potrzeby osłony tyłów frontu, przystąpiło do organizowania etapów krótko po wybuchu wojny. Mimo wielkich braków materiałowych bezwzględny priorytet frontu w dostawach i uzupełnieniach,

⁴⁵ O brakach wyposażenia por. m.in. Raport sytuacyjny stacji etapowej Trembowla z 8 VIII 1919 r., CAW, I.331.10.27; Stanisław Skwara, Oddziały etapowe w służbie etapowej i frontowej 1919-1920, CAW, Kolekcja rękopisów, I.400.965.45; Sprawozdanie ppor. Jana Jaśkiewicza ze stacji etapowej Gliniany z 15 VII 1919 r., CAW, DOE Lwów, I.331.10.27; Karta służbowa 3/I kompanii etapowej, tamże.

⁴⁶ Zdobycz wojenna, wytyczne dla stacji etapowych z 6.06.1919 r., Lwów, Kwaternistrzostwo Oddział III Etapowy, CAW, DOE Tarnopol, I.331.20.1.

⁴⁷ Był tu głównie sprzęt taborowy, m.in. 1957 wozów dwukołowych, 94 czterokołowe, 217 kuchni polowych w dobrym stanie, nie licząc sprzętu uszkodzonego, por. Relacja o działalności węzła etapowego w Radziwiłowie, CAW, DOE Lwów, I.331.10.3.

⁴⁸ J.K. Maciejewski, *Zawadiaka. Dzienniki frontowe 1914-1920*, Warszawa 2015, s. 152-153.

⁴⁹ Pismo dowództwa Grupy Operacyjnej do DOE Kowel z 8 czerwca 1919, CAW, Dowództwo Etapów WP na Ukrainie, I.330.1.5.

konieczności tworzenia od zera regulaminów, struktury dowodzenia, organizacji etapów, w ciągu 4 miesięcy zdołano rozbudować je do ok. 8 tys. żołnierzy. Po rozpoczęciu ofensywy majowej, dzięki napływowi ochotników z zajmowanych terenów, liczebność formacji etapowych wzrosła do ok. 14 tys. żołnierzy. Pod wpływem masowych zgłoszeń chętnych do służby NDWP wydało 22 VII 1919 r. rozkaz sformowania czterech dodatkowych batalionów, nieprzewidzianych w planie rozbudowy wojsk etapowych.

Tworzone w trudnych warunkach oddziały etapowe wykazywały szereg braków w zakresie organizacji, wyszkolenia, wyposażenia, karność, jak również jakości dowodzenia niektórych oddziałów. Były też stanowczo zbyt szczupłe w zestawieniu z rozległością terenu, jaki miały ochraniać. Niemniej potrafiły z powodzeniem wypełnić główne zadanie, jakim w pierwszych miesiącach wojny była osłona linii kolejowych, zwłaszcza połączenia Lwowa z Przemyślem, od funkcjonowania którego zależało utrzymanie największego miasta Galicji w rękach polskich. Sukces ten po części zawdzięczano także inercji przeciwnika, który nie potrafił wykorzystać przewagi i rozbić słabych kompanii polskich utrzymujących stacje kolejowe. Dowództwo etapów podejmowało także działania nieprzewidziane w regulaminach, ale wypływające z potrzeby chwili, jak. np. dokarmianie ludności Lwowa zimą 1918/19 r.

Charakterystyczne dla organizacji wojsk etapowych w Galicji Wschodniej było oparcie jej niemal wyłącznie na zaciągu ochotniczym miejscowej ludności polskiej. Z ochotniczego zaciągu pochodzili zarówno szeregowi żołnierze, jak i kadra. Wiele kompanii obejmowało służbę w powiatach i miejscowościach dobrze im znanych; niektóre wzięły udział w obronie miast atakowanych przez wojska ukraińskie i potrafiły skutecznie wspierać oddziały liniowe. Prześledzenie historii formowania kompanii byłoby ciekawym przyczynkiem do analizy postawy i nastrojów ludności polskiej w Galicji Wschodniej w 1919 r. Na Wołyniu, gdzie Polacy stanowili tylko ok. 17% mieszkańców, większość oddziałów etapowych pochodziła z DOGen. Lublin.

Przy wszystkich zarysowanych w artykule ułomnościach wojsk etapowych w Galicji, samo ich zorganizowanie, w warunkach wojny i powszechnych braków, rozbudowanie aparatu dowodzenia, opracowanie regulaminów, należy uznać za duży sukces polskiego dowództwa. Przygotowano podstawę do reorganizacji etapów w drugiej połowie 1919 r. oraz ich rozbudowy do rozmiarów, które pozwoliły wojskom etapowym odegrać znaczącą rolę na południowym odcinku frontu polsko-rosyjskiego w 1920 roku.

Bibliografia

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego:

Dowództwo Etapów Wojska Polskiego Lwów.

Dowództwo Etapów Wojska Polskiego na Ukrainie.

Dowództwa Okręgów Etapowych Kowel, Lwów, Podole, Przemyśl, Równe, Tarnopol.

Dowództwo Wojska Polskiego na Galicję Wschodnią.

Kolekcja rękopisów

Komunikaty Oddziału III NDWP, w: *O Niepodległą i granice*, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Warszawa-Pułtusk 1999, t. 1.

Galuba R., *Niech nas rozsądzi miecz i krew... Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918-1919*, Poznań 2004.

- Hupert W., *Walki o Lwów (od 1 listopada 1918 do 1 maja 1919 roku)*, Warszawa 1933
- Hupert W., *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołyń w roku 1919*, Lwów-Warszawa 1928.
- Jezierski A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003.
- Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*, Warszawa 2000.
- Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918-1919. Aspekty polityczne i wojskowe*, Warszawa 1977.
- Konieczny Z., *Walki polsko-ukraińskie w Przemyślu i okolicy. Listopad-grudzień 1918*, Przemyśl 1993.
- Maciejewski K., *Zawadiaka. Dzienniki frontowe 1914-1920*, Warszawa 2015.
- Odziemkowski J., *Polskie formacje etapowe w Galicji Wschodniej, na Wołyniu i Ukrainie w l. 1918-1920*, Warszawa 2019.
- Odziemkowski J., *Polskie kolejnictwo wojskowe na froncie wschodnim 1918-1920*, Kraków 2011.
- Partacz C., *Razem czy przeciw sobie. Studia z przeszłości Polaków i Ukraińców (Rusinów i Haliczan)*, Koszalin 2013.
- Romer J.E., *Pamiętniki*, Warszawa 2011.
- Wiszniewski S., *Brzeżany i kresy południowo-wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie ukraińsko-polskiej 1918-1919*, Lwów 1935.